

Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση

Τόμ. 1 (2010)

7ο Πανελλήνιο Συνέδριο ΕΤΠΕ «Οι ΤΠΕ στην Εκπαίδευση»

Η διάσταση του φύλου στη χρήση των Νέων Τεχνολογιών

Ιφιγένεια Γεωργιάδου

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γεωργιάδου Ι. (2023). Η διάσταση του φύλου στη χρήση των Νέων Τεχνολογιών. *Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση*, 1, 823–830. ανακτήθηκε από <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/cetpe/article/view/5077>

Η διάσταση του φύλου στη χρήση των Νέων Τεχνολογιών

Ιφιγένεια Γεωργιάδου
ifigenia@hcc.edu.gr
Κέντρο Ελληνικού Πολιτισμού

“It’s almost like it’s safer, you can change your whole personality” (Bayne, 2004: 113)

Περίληψη

Το να αξιολογήσει κανείς τις ηλεκτρονικές κοινότητες –και τις ίδιες τις έννοιες: κοινότητα, συνδεσιμότητα, κοινωνικά δίκτυα- σημαίνει πως χρειάζεται να λάβει υπόψη την ανάλυση των διαπροσωπικών σχέσεων στον πραγματικό αλλά και στον ψηφιακό κόσμο. Το άρθρο επιχειρεί να διερευνήσει το ζήτημα των διαπροσωπικών και των διαφυλικών σχέσεων στον ψηφιακό κόσμο, σε περιβάλλοντα ηλεκτρονικής διδασκαλίας και μάθησης για ενήλικους. Αναφέρεται στη συμπεριφορά των φύλων και το λόγο που εκφέρεται, στα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων σε εξ αποστάσεως επικοινωνία και εκπαίδευση, στην πρόσβαση στο Διαδίκτυο και σε online μαθήματα, τη συμμετοχή των φύλων σε συζητήσεις. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι ηλεκτρονικές κοινότητες, είτε αυτές λειτουργούν ως μαθησιακά περιβάλλοντα είτε όχι, αντανακλούν τα χαρακτηριστικά των κοινοτήτων της πραγματικής ζωής και στο ζήτημα των διαφυλικών σχέσεων.

Λέξεις-κλειδιά: φύλο, εξ αποστάσεως εκπαίδευση, γυναίκες χρήστριες, διαφυλικές σχέσεις

Εισαγωγή

Σκοπός της εργασίας

Ένα από τα αναφερόμενα πλεονεκτήματα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι το γεγονός ότι το φύλο είναι αόρατο στα μαθήματα και γι’ αυτό το λόγο ο υπολογιστής, λένε, κάνει την εκπαίδευση περισσότερο ισότιμη σε σχέση με τα φύλα. Θα διερευνήσουμε εδώ τις διαφυλικές σχέσεις σε διαδικτυακές κοινότητες, όπως αναφέρονται στη σχετική ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία.

Αφορμή για τη συγγραφή της εργασίας αυτής αποτελεί η ενασχόληση της γράφουσας με προγράμματα ηλεκτρονικής εκμάθησης της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο πλαίσιο των Σχεδίων « GLOSSA» και «LISTENING TO CULTURES” τα οποία υποστηρίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή- προγράμματα Languages και Grundtvig αντίστοιχα- και αφορούν στην ανάπτυξη διδακτικών υλικών, εργαλείων και μεθοδολογίας για την ηλεκτρονική εκμάθηση της ελληνικής ως ξένης γλώσσας, αποφασίσαμε να διερευνήσουμε ορισμένες πτυχές της διδασκαλίας από απόσταση. Η εκμάθηση της ελληνικής σχεδιάζεται να γίνεται σε περιβάλλον μη τυπικής εκπαίδευσης και να απευθύνεται σε ενήλικους που θέλουν να μάθουν την ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό. Το πρώτο πρόγραμμα αφορά στη διδασκαλία στα επίπεδα Γ1 και Γ2 και το δεύτερο επιδιώκει να αναπτύξει τη δεξιότητα ακουστικής κατανόησης και εξοικείωσης με πλευρές του πολιτισμού σε όλα τα επίπεδα γλωσσομάθειας.

Η διερεύνηση των χαρακτηριστικών των πιθανών χρηστών είναι ένα από τα πρώτα ζητήματα που μας απασχόλησαν. Οι έρευνες (βιβλιογραφικές και έρευνες πεδίου) που

βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη αφορούν τις υπάρχουσες πλατφόρμες διδασκαλίας της ελληνικής και άλλων γλωσσών καθώς και την πιστοποίηση των διδασκόντων. Σε πρώτη φάση όμως κρίναμε καλό να διερευνήσουμε βιβλιογραφικά και μόνο, σε επίπεδο άρθρου, τις διαπροσωπικές σχέσεις των χρηστών. Αυτό, μέσα από την αναδίφηση της σχετικής βιβλιογραφίας, μας οδήγησε να επικεντρωθούμε στα χαρακτηριστικά των διαφυλικών σχέσεων, μιας και αυτές φαίνεται να έχουν σημασία και να επηρεάζουν τη διδασκαλία και την εκμάθηση. Εκτός αυτού, οι χρήστριες αποτελούν ένα ολοένα και αυξανόμενο κοινό, στα χαρακτηριστικά του οποίου θα πρέπει να στηριχθεί κάθε εκπαιδευτική προσπάθεια.

Τοποθέτηση του προβλήματος

Ως χαρακτηριστικό της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης αναφέρεται η αίσθηση ότι ελαττώνεται κάπως η μοναξιά των εκπαιδευόμενων, καθώς αυτοί έχουν πρόσβαση σε πολλές βιβλιοθήκες, δυνατότητα να γράψουν και να βελτιώσουν, με τη βοήθεια των Η/Υ, τις εργασίες τους και κυρίως τη δυνατότητα να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και με τους εκπαιδευτές τους. Αυτό ακριβώς φαίνεται πως τους βοηθάει να εμπεδώσουν μία αίσθηση ταυτότητας και κάποια αίσθηση του ανήκειν στην πανεπιστημιακή ή άλλη εκπαιδευτική κοινότητα (Hipp, 1997). Το στοιχείο που διαφοροποιεί την εξ αποστάσεως εκπαίδευση *τρίτης γενιάς* (online education) είναι ακριβώς πως η εκπαίδευση έχει περισσότερο κοινωνικό παρά ατομικό χαρακτήρα (Nirper, 1989). Αυτός μάλιστα έχει ακόμη περισσότερο αναπτυχθεί με τη χρήση των τηλεδιασκέψεων και άλλων μέσων που φέρνουν ακόμη πιο κοντά τους εκπαιδευτές και τους εκπαιδευόμενους και επιτρέπουν τη διαπροσωπική επικοινωνία και τη συνεργατική μάθηση.

Ήδη από το 1988 οι Smith and Balka (1988) δημοσίευσαν την πρώτη έρευνα για το φύλο και την Επικοινωνία που-διευκολύνεται- από-τον-Υπολογιστή (Computer Mediated Communication CMC). Μελέτησαν την ηλεκτρονική δικτύωση γυναικών που βρίσκονταν σε απομακρυσμένες περιοχές και ήθελαν να ενδυναμώσουν το φεμινιστικό κίνημα. Είναι ενδιαφέρον να μελετηθούν τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των φύλων και οι διαφυλικές σχέσεις που διαφαινονται κατά τη χρήση της Επικοινωνίας που-διευκολύνεται- από-τον-Υπολογιστή (Computer Mediated Communication-CMC)

Η παρούσα μελέτη

Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ζητήματα που μας απασχόλησαν είναι: το θέμα της πρόσβασης των γυναικών σε Ηλεκτρονικό Υπολογιστή, σε μαθήματα πληροφορικής και σε θέσεις εργασίας στον τομέα της Πληροφορικής, κάτι που έχει σχέση με τις ανισότητες στην εκπαίδευση. Το θέμα της ανωνυμίας στην ταυτότητα των χρηστών και χρηστριών και συνακόλουθα το ζήτημα της συμπεριφοράς τους όταν απουσιάζει η ανωνυμία. Τα χαρακτηριστικά της δραστηριότητας των φύλων σε ηλεκτρονικές κοινότητες σε σχέση με τη γλώσσα που χρησιμοποιούν, το στιλ, την παράβαση κανόνων επικοινωνίας, τη συμμετοχή σε συζητήσεις και τέλος την αποδοχή ή όχι των παραδοσιακών ρόλων των φύλων. Ιδιαίτερα σημειώνουμε το θέμα της σωμα(τι)κοποίησης των διαδικτυακών εκπαιδευόμενων, μιας και η χρήση του Η/Υ μοιάζει να παρουσιάζει ως άυλο το χρήστη/τη χρήστρια.

Μεθοδολογία-Περιορισμοί

Η μελέτη αυτή βασίζεται στη βιβλιογραφική αναδίφηση της ελληνικής και ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας και περιορίζεται από τη φύση της όσον αφορά τις πηγές της. Δεν

περιλαμβάνει μαρτυρίες χρηστών και χρηστριών, δεν αναφέρει υπάρχουσες ηλεκτρονικές πλατφόρμες επικοινωνίας ή διδασκαλίας ούτε φιλοδοξεί να εξαντλήσει το θέμα. Μάλλον να αναπτύξει το ενδιαφέρον των μελετητών στοχεύει και να εστιάσει την προσοχή σε ζητήματα που αφορούν το προφίλ και τη συμπεριφορά των εκπαιδευόμενων. Πιστεύουμε πως όλο και περισσότερο στο μέλλον θα αναπτύσσονται εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη κάθε χαρακτηριστικό της ταυτότητας των χρηστών, και βέβαια το φύλο τους, και θα διαφοροποιούνται ανάλογα με αυτά. Χρειάζεται έτσι να αναπτυχθεί ο σχετικός επιστημονικός προβληματισμός και να εκπονηθούν έρευνες και μελέτες που θα αναδείξουν τις ανάγκες αυτές.

Η πρόσβαση και η χρήση (του Η/Υ και ιδίως) των μαθημάτων online

Ενώ μετά τη δεκαετία του 1990 διαπιστώθηκε ότι πολλές από τις ανισότητες μεταξύ των φύλων στην εκπαίδευση είχαν ήδη ανατραπεί υπέρ των γυναικών (ΚΕΘΙ, 2001, Παλάζη, 2009) δεν αμφισβητείται σήμερα, τουλάχιστον στο ελληνικό πλαίσιο, ότι τα αγόρια/οι άντρες έχουν ξεκάθαρο προβάδισμα στην πρόσβαση, την εξοικείωση, τις επιδόσεις στη χρήση των Η/Υ. Αν και περισσότεροι από τους μισούς σπουδαστές εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι γυναίκες, γιατί η μορφή αυτή εκπαίδευσης έχει πολλά πλεονεκτήματα γι' αυτές, ωστόσο τελικά οι ανάγκες των γυναικών δε λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό και την υλοποίηση εξ αποστάσεως εκπαιδευτικών προγραμμάτων, για την ανταπόκρισή τους στα καθήκοντα της λεγόμενης « τρίτης βάρδιας», δηλαδή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Επίσης δεν αντιμετωπίζονται οι πραγματικές ανάγκες της ζωής τους, που αφορούν τις οικογενειακές και κοινωνικές τους υποχρεώσεις, απόλυτα συμβατές προς τους κοινωνικούς τους ρόλους (Βασιλού-Παπαγεωργίου, 2003; Κωτσέλη, 2006), με αποτέλεσμα οι οικογενειακές τους υποχρεώσεις, που θεωρούνται από την κοινωνία και συχνά από τις ίδιες, πιο σημαντικές από τις σπουδές τους, να τις απομακρύνουν πρόωρα από την εξ αποστάσεως μάθηση (Βεργίδης & Παναγιωτακόπουλος, 2003).

Ήδη σε έρευνες στην Αμερική από το 1999 είχε εντοπιστεί αυτή η ανισότητα: λιγότερα κορίτσια εγγράφονταν σε μαθήματα πληροφορικής (σε αυτό ίσως να οδηγούσε και ο σχεδιασμός των Αναλυτικών Προγραμμάτων Πληροφορικής, που βασιζόταν σε κατακερματισμό των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων (Gender Gaps-Where Schools still fail our children, 1999, στο ΚΕΘΙ, 2001) , τα κορίτσια χρησιμοποιούσαν πολύ λιγότερο τους Υπολογιστές εκτός σχολείου και έτσι δεν είχαν την ίδια εξοικείωση με τα αγόρια, είχαν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και πιο αρνητική αντιμετώπιση σε σχέση με τη χρήση των Η/Υ, γενικά η πληροφορική φαινόταν να γίνεται το «νέο κλαμπ» των αγοριών στο κατώφλι του 20ου αιώνα. Οι γυναίκες δεν εργάζονταν σε τομείς Πληροφορικής, δεν διδασκαν επιστήμες Πληροφορικής, δεν εγγράφονταν σε μαθήματα Πληροφορικής (Harvard Graduate School of Education, "Exploring Gender and Technology", στο ΚΕΘΙ, 2001). Το ίδιο το περιεχόμενο των προγραμμάτων πληροφορικής ήταν σχεδιασμένο για «αρσενικό ακροατήριο» (Cassell & Jenkins, 1998 στο ΚΕΘΙ, 2001). Το να υπάρχουν γυναίκες εκπαιδευτικοί στην Πληροφορική θα λειτουργούσε θετικότερα στην αντιμετώπιση του μαθήματος εκ μέρους των κοριτσιών - σε συνδυασμό με την αλλαγή της διδακτικής μεθοδολογίας ώστε να δίνεται έμφαση στη διαδικασία και όχι στο αποτέλεσμα, στα λιγότερο ανταγωνιστικά παιχνίδια κλπ (ΚΕΘΙ, 2001).

Οι άντρες έχουν περισσότερη εμπειρία με τους υπολογιστές, περισσότερη γνώση και ευκολία στη χρήση τους και θετικότερη στάση απέναντί τους και απέναντι στη διαδικτυακή μάθηση. Γνωρίζουν και χρησιμοποιούν περισσότερο τον παγκόσμιο ιστό. Επομένως, όπως δείχνουν όλες οι έρευνες που αναφέρουν οι Yee, Wong, Ayub & Mahmud (2009), το φύλο μπορεί να καθορίσει τη χρήση και την αποτελεσματικότητα της διαδικτυακής μάθησης.

Υπάρχει ακόμη χάσμα μεταξύ των φύλων όσον αφορά τη χρήση αλλά και την πρόσβαση στον υπολογιστή. Σε έρευνες τη δεκαετία του 1980, που αφορούν στον πληροφοριακό γραμματισμό-κατάκτηση βασικών δεξιοτήτων χειρισμού ηλεκτρονικού υπολογιστή, «διαπιστώνεται ότι η χρήση των Η/Υ δεν έφερε ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση, αλλά αντίθετα επέτεινε τις υπάρχουσες ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων» (Παλάζη Χ, 2009). Οι Kirkpatrick and Cuban (1998) δείχνουν ότι οι άντρες και οι γυναίκες διαφέρουν όσον αφορά την πρόσβασή τους, τη χρήση των Η/Υ, καθώς και γενικά το πότε, πού και πώς χρησιμοποιούν τους υπολογιστές. Μία παλαιότερη έρευνα των Levine and Donitsa-Schmidt (1995) έδειχνε πως περισσότεροι άντρες είχαν υπολογιστές, σε αναλογία 3:2 και μάλιστα πως τους χρησιμοποιούσαν πολύ περισσότερο απ' όσο χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες τους δικούς τους. Ο Young (2000) έδειξε πως οι άντρες αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στη χρήση των υπολογιστών επειδή έχουν υπολογιστή στο σπίτι και πιθανώς παίρνουν επιβράβευση από τους γονείς όταν τους χρησιμοποιούν. Γενικά το ενδιαφέρον των αντρών για τους υπολογιστές είναι μεγαλύτερο από αυτό των γυναικών (Chen, 1986).

Όσον αφορά την εργασία στο χώρο των Η/Υ ο Hoai-An (1993) έδειξε ότι οι γυναίκες αποτελούν το 1/4 ή το 1/3 των εργαζομένων στο χώρο των υπολογιστών και μόνο το 8% των εργαζομένων στην ανώτερη εκπαίδευση και έρευνα. Και αυτό παρά το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις και οι κυβερνήσεις σήμερα διαθέτουν τεράστια ποσά για την πρόσβαση του κοινού σε ηλεκτρονικά δίκτυα και στον παγκόσμιο ιστό και στη δημιουργία ηλεκτρονικών κοινοτήτων.

Το ζήτημα της ανωνυμίας

Οι Graddol and Swann (1989) παρατήρησαν ότι η ανωνυμία σε μία online πανεπιστημιακή κοινότητα τείνει να εξισώσει τους χρήστες σε σχέση με το παραδοσιακό μοντέλο εξουσίας που κυριαρχεί στις κοινότητες που ελέγχονται από άντρες. Αντίθετα, όταν δεν υπήρχε ανωνυμία, οι άντρες στην αρχή ήταν πιο επιθετικοί εναντίον των γυναικών που συμμετείχαν στις ηλεκτρονικές κοινότητες, όπως αναφέρουν πολλές έρευνες που περιλαμβάνονται στο άρθρο της Herring (2000). Η ίδια ερευνήτρια από το 1993 παρατήρησε πως οι γυναίκες είχαν τη τάση να παραμένουν σιωπηλές ή και να εγκαταλείπουν την κοινότητα, όταν έπεφταν θύματα τέτοιας επιθετικής συμπεριφοράς από τους άντρες. Την ίδια περίοδο άλλες έρευνες ανέφεραν παρενόχληση, απειλές και άλλες επιθετικές συμπεριφορές εκ μέρους των αντρών προς τις γυναίκες μέσα στις ηλεκτρονικές κοινότητες (Herring, 2000).

Όμως η έννοια της ανωνυμίας είναι πολύ σχετική και στην πραγματικότητα είναι μάλλον αυταπάτη: από τη μια η ανωνυμία μπορεί να διασφαλιστεί 100% μόνο εάν κάποιος-α προσπαθήσει, με τη βοήθεια εξειδικευμένων τεχνικών γνώσεων, να κρύψει την ταυτότητά του και να αλλάξει το e-mail του και από την άλλη συνήθως, ακόμη και αν κανείς θέλει κάτι τέτοιο, δεν το προτιμάει, αφού το να υπογράψεις τα μηνύματά σου στην κοινότητα είναι κάτι που τους προσδίδει σημαντικότητα και σοβαρότητα την οποία θα έχαναν αν ήταν ανώνυμα. Γι' αυτό το λόγο οι περισσότεροι χρήστες και χρήστριες επικοινωνούν με τις πραγματικές τους ταυτότητες, όπως αποκάλυψε η Herring (1993). Η κάποιες γυναίκες επικοινωνούσαν με όνομα που δε φαινόταν αν ήταν αντρικό ή γυναικείο. Σε κάθε περίπτωση πάντως οι ερευνητές τονίζουν ότι « στον κυβερνοχώρο οι άλλοι ξέρουν μόνο ότι επιλέγεις να παρουσιάσεις για τον εαυτό σου (... Όμως) το φύλο είναι συχνά ορατό στο Ίντερνετ στη βάση των χαρακτηριστικών του λόγου των συμμετεχόντων, χαρακτηριστικών για τα οποία το υλοκείμενο μπορεί να μην έχει συνείδηση ή ικανότητα να αλλάξει. Αυτό σημαίνει ότι οι χρήστες αποκαλύπτουν ασυνείδητα πληροφορίες για το φύλο τους κατά τη διάδραση μεταξύ τους και αυτές οι πληροφορίες δεν εξαρτώνται από οπτικά ή ακουστικά κανάλια επικοινωνίας. Και μόνο του το κείμενο

είναι αρκετό» (Herring, 2000). Πράγματι η ευγένεια ή αγένεια, η διεκδικητικότητα, οι έντυπες απεικονίσεις χαμόγελου ή γέλιου μπορούν να είναι δείγματα ενός έμφυλου λόγου, με τη έννοια ότι υπάρχει τάση να συνδέονται μερικά από αυτά τα χαρακτηριστικά με τους άντρες και άλλα με τις γυναίκες.

Η παρουσία και η συμπεριφορά των χρηστών και χρηστριών

Χρειάζεται να δούμε και την παρουσία και δραστηριότητα των φύλων σε διαδικτυακές κοινότητες. Στην ασύγχρονη ηλεκτρονική επικοινωνία οι άντρες τείνουν να στέλνουν μεγαλύτερα μηνύματα, να αρχίζουν και να κλείνουν συζητήσεις, να υποστηρίζουν σθεναρά τις γνώμες (τους) ως «γεγονότα», να χρησιμοποιούν ωμή γλώσσα. Σε αντίθεση με τους άντρες, οι γυναίκες τείνουν να στέλνουν σχετικά μικρότερης έκτασης μηνύματα και είναι πιο πιθανό να επιχειρηματολογούν και να δικαιολογούν τις γνώμες τους, να απολογούνται, να εκφράζουν υποστήριξη σε άλλους και γενικά να δείχνουν μία ευθυγράμμιση προς τους συνομιλητές τους, όπως η Herring (1993, 2000) και άλλοι έχουν δείξει. Οι άντρες συνήθως υιοθετούν ένα κάπως ανταγωνιστικό στιλ ακόμη και σε συνεργατικά σχέδια, ενώ αντίθετα οι γυναίκες συνήθως δείχνουν να συμφωνούν ακόμη και αν διαφωνούν στην ουσία, ως αποτέλεσμα των χαρακτηριστικών όχι των ατομικών αλλά των κοινωνικών κληροδοτημένων ρόλων. Η ίδια η Herring έδειξε με άλλη έρευνα της ίδιας περιόδου ότι όταν οι άντρες βρίσκονται μέσα σε ηλεκτρονικές κοινότητες όπου κυριαρχούν γυναίκες, τείνουν να είναι λιγότερο επιθετικοί, ενώ όταν οι γυναίκες βρίσκονται σε ηλεκτρονικές κοινότητες όπου κυριαρχούν άντρες τείνουν να γίνονται περισσότερο επιθετικές, πράγμα που δείχνει ότι όσο πιο μεγάλη είναι η πλειοψηφία εκ μέρους ενός φύλου σε μία ομάδα τόσο μεγαλύτερη είναι και η επιρροή του σε κυρίαρχες νόρμες συμπεριφοράς Herring, 2000). Η ευγένεια είναι κάτι που αποδίδεται περισσότερο στις γυναίκες: « οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να ευχαριστούν, να εκτιμούν και να απολογούνται καθώς και να εκνευρίζονται από τις παραβάσεις των κανόνων ευγένειας σε μία κοινότητα». Πιο συχνά, συνεχίζει η Susan Herring (2000) επικρίνουν όσους προσβάλλουν τους κανόνες αυτούς στην ηλεκτρονική κοινότητα, η οποία είναι πιθανό να έχει περισσότερους και αυστηρότερους κανόνες απ' όσο οι ηλεκτρονικές κοινότητες αντρών. Οι άντρες από την άλλη γενικά φαίνονται να μην ενδιαφέρονται πολύ για το θέμα της ευγένειας, κριτικάρουν και προσβάλλουν ευκολότερα και παραβαίνουν τους κανόνες καλής συμπεριφοράς της ηλεκτρονικής κοινότητας. Πιο πολύ τους ενδιαφέρουν οι απειλές για την ελευθερία της έκφρασης. Αυτά τα μοτίβα φαίνονται να ισχύουν και για gay και lesbian ηλεκτρονικές κοινότητες (Hall, 1996 στο Herring 2000), και ανάμεσα σε ομάδες γυναικών που έχουν επιτύχει σε παραδοσιακά αντρικά επαγγέλματα (Herring & Lombard, 1995, στο Herring 2000). Οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων είναι δυνατοί, καθώς λέει η Herring (2000:3), γιατί παρατήρησε πως αν κάποιος-α θελήσει να αλλάξει χαρακτηριστικά/ ταυτότητα σε μία κοινότητα και συμπεριφερθεί όπως ένα άτομο του άλλου φύλου, τότε η κοινότητα το αποδιώχνει.

Οι Meadows and Watts (1996) ανέλυσαν τα μηνύματα σε μία λίστα συζητήσεων (blog) εκπαιδευτικών ενός σχολείου για δύο μήνες και είδαν ότι μόνο 5 γυναίκες έναντι 35 αντρών συμμετείχαν στη συζήτηση. Αυτό δείχνει κάτι σημαντικό, αν μάλιστα λάβουμε υπόψη ότι το επάγγελμα του εκπαιδευτικού γυναικοκρατείται. Όμως μόνο οι γυναίκες που αυτοπροσδιορίστηκαν ως ειδικές στις νέες τεχνολογίες συμμετείχαν. Η έρευνα αυτή είναι επίσης σημαντική και για έναν άλλο λόγο: δείχνει ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην πρόσβαση και στη συμμετοχή σε επικοινωνία με νέες τεχνολογίες, πόσω μάλλον σε διδασκαλία μέσω νέων τεχνολογιών.

Η σωμα(τι) κοποίηση (embodiment) των διαδικτυακών εκπαιδευόμενων

Είναι ενδιαφέρουσα η συζήτηση που γίνεται για τη σωματικοποίηση των διαδικτυακών εκπαιδευόμενων. Ενώ όλες οι παλαιότερες, από τον Πλάτωνα και τον Καρτέσιο ξεκινώντας, θεωρίες βασιζόνταν στο dualισμό σώματος και πνεύματος/ψυχής, οι σημερινοί χρήστες του διαδικτύου δηλώνουν ότι το σώμα τους είναι αυτό που «τους λείπει», ιδίως όταν πρόκειται για χρήση του διαδικτύου που έχει να κάνει με τη επικοινωνία (Bayne, 2004). Μερικοί θεωρητικοί μάλιστα τονίζουν ξεκάθαρα πια « δεν υπάρχει αυτό το πράγμα που λέγεται Μυαλό» (There is no such 'thing' as the 'mind'. (Burkitt, 1999). Το σίγουρο είναι ότι χρειάζεται να επανακαθοριστούν πολλές από τις έννοιες που συνθέτουν την παραδοσιακή διδασκαλία, καθώς ναι μεν οι εκπαιδευτές και οι εκπαιδευόμενοι συναντώνται πια πρόσωπο-με-πρόσωπο στις εικονικές τάξεις (μέσω του chatting, του Skype, του MSN ή της τηλεδιάσκεψης), αλλά «το τι είναι «συνάντηση» και τι σημαίνει «πρόσωπο» πρέπει να το επανακαθορίσουμε» (Stone, 1991).

Σε κάθε περίπτωση χρειάζεται να παρατηρήσουμε πόσο οι σύγχρονες τεχνολογικές λύσεις έχουν ήδη αλλάξει τη σχέση μας με το σώμα μας: η βιοτεχνολογία ήδη επεμβαίνει στο γενετικό κώδικα. Η ιατρική μάς προσφέρει πρόσθετα μέλη και αλλάζει το σώμα είτε για θεραπευτικούς λόγους είτε για λόγους αισθητικής. Η πληροφορική μάς επιτρέπει να δημιουργήσουμε νέα εικονικά σώματά μας στα ηλεκτρονικά παιχνίδια με την τεχνολογία 3D, Avatar και άλλες (Bayne, 2004).

Αυτό δε σημαίνει πάντως ότι το σώμα μπορεί να είναι πραγματικά εικονικό, γιατί, όπως γράφει η Stone, πάντα υπάρχει ένα σώμα από πίσω. Μπορεί να βρίσκεται κάπου αλλού-όπου κι αν είναι αυτό, ακόμη και μία προνομιούχος οπτική- αλλά η συνείδηση παραμένει ριζωμένη σταθερά στο φυσικό επίπεδο. Ιστορικά το σώμα, η τεχνολογία και η κοινότητα αποτελούν το ένα το άλλο (Stone, 1991:117 στο Bayne, 2004: 108). Στην πραγματικότητα μας κάνει να σκεφτούμε ότι μάλλον το εικονικό σώμα των χρηστών εκφράζει νέες υποκειμενικότητες, που δημιουργούνται μέσα ακριβώς σε ένα πλαίσιο συλλογικό, υποκειμενικότητας του μεταμοντέρνου -που μας κάνουν ακριβώς και να σκεφτούμε τι είναι ανθρώπινο, με τη σάρκα που λείπει από την εικόνα για τα υποκείμενα του κυβερνοχώρου, και τι μετα-ανθρώπινο (Hayles, 1999 στο Bayne, 2004: 108). Το γυναικείο σώμα ήταν παραδοσιακά συνδεδεμένο με την παροχή τροφής, την παθητικότητα, την απουσία εν τέλει, ωστόσο σήμερα οι γυναίκες ως χρήστριες των μηχανών, αποκτούν ένα σώμα που σπάει τα κυρίαρχα αυτά πρότυπα και τελικά είναι ένα σώμα που καθορίζεται όχι από τη σχέση υποκειμένου- αντικειμένου αλλά από ένα «ζευγάριωμα» με τη μηχανή. Και αν βλέπουμε υπερβολική τη φράση «η μηχανή είμαστε εμείς», όπως γράφει η Haraway (Haraway, 1991a στο Bayne, 2004: 108), σε κάθε περίπτωση το σώμα μας αλλάζει από την άποψη ότι τα όριά του ως προς τη μηχανή δεν είναι πλέον τόσο διακριτά.

Η έρευνα της Bayne (Bayne, 2004) μάς δείχνει ότι οι γυναίκες δείχνουν να φοβούνται περισσότερο την επικοινωνία μέσω Υπολογιστή, γιατί δεν ξέρουν τι *αρνητικό* μπορεί να σκέφτεται γι' αυτές ο συνομιλητής τους, εφόσον δε βλέπουν το πρόσωπο ή το σώμα του ούτε και αυτός βλέπει το σώμα τους ώστε να βοηθηθεί να τις καταλάβει καλύτερα από τη γλώσσα του σώματός τους. Επίσης ότι οι γυναίκες εκπαιδευόμενες προτιμούν να βλέπουν το σώμα του καθηγητή/ της καθηγήτριάς τους, γιατί πιστεύουν ότι μόνο έτσι μαθαίνουν καλύτερα από αυτόν/-ήν. Αλλιώς φαίνεται άυλος/-η και χωρίς σώμα= προσωπικότητα! Οι μαρτυρίες όμως αυτές δείχνουν, κατά την Bayne, και κάτι άλλο: ότι η διαφορά στην ιεραρχία Δασκάλου-Μαθητή σχεδόν μηδενίζεται όταν η εκπαιδευτική διαδικασία λαμβάνει χώρα ηλεκτρονικά. Κάτι περισσότερο: οι Μαθητές τολμούν να κάνουν ό, τι ερωτήσεις θέλουν, χωρίς να φοβούνται ότι θα γίνουν αντικείμενο κοροϊδίας από το Δάσκαλο («it's just like it's only words. They don't seem real, it's not you, so it's not too bad», Bayne, 2004: 112). Το

εικονικό περιβάλλον επιτρέπει μεγαλύτερη ελευθερία και το γεγονός ότι το σώμα δε φαίνεται λειτουργεί για ορισμένους χρήστες και χρήστριες απελευθερωτικά από το φόβο ότι ίσως υποστούν κριτική σε σχέση με την εμφάνισή τους. Μερικοί, όπως είχε υπογραμμίσει η Monroe (Monroe, 1999) «speak from alternative identity positions». Αυτό οπωσδήποτε ανοίγει νέους δρόμους για μια διαφορετική άρθρωση της υποκειμενικότητας.

Συμπεράσματα

Όλοι οι ρόλοι που επιφυλάσσονται στα φύλα και ιδιαίτερα στις γυναίκες είναι μαθημένες συμπεριφορές που έχουν μεταφερθεί από περιβάλλοντα έξω από την διαδικτυακή κοινότητα, από τα επαγγελματικά και κοινωνικά περιβάλλοντα. Ακόμη βρισκόμαστε στην εποχή όπου τα φύλα, ακόμη και αν είναι gay ή lesbian, προτιμούν να είναι συμβατά με το διπολικό μοντέλο κοινωνικού φύλου, γιατί προφανώς αυτό κάτι εξυπηρετεί (το φλερτ είναι ευχάριστο, για παράδειγμα, σε λειτουργίες chatting ανάμεσα σε νέους) (Herring, 2000). Οι άντρες συνήθως ασχολούνται με ανακίνωση σε δημόσιο χώρο, ενώ οι γυναίκες τείνουν να γράφουν περισσότερα προσωπικά μηνύματα, ακριβώς όπως γίνεται σε περιβάλλοντα εκτός υπολογιστών, όπου οι άντρες ελέγχουν το δημόσιο λόγο και οι γυναίκες επικοινωνούν συχνότερα σε ιδιωτικούς χώρους.

Η διερεύνηση της βιβλιογραφίας μας δίνει αντιφατικά στοιχεία σχετικά με το ρόλο του κοινωνικού φύλου στις διαδικτυακές κοινότητες, ειδικότερα στις εκπαιδευτικές. Το πεδίο αυτό αλλάζει συνεχώς και με γοργό ρυθμό, ακολουθώντας εξάλλου τα βήματα των ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων.

Είμαστε όμως μάλλον αναγκασμένοι να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι κοινωνικές σχέσεις όχι μόνο δεν απουσιάζουν, αλλά βρίσκονται πάντα παρούσες στις εικονικές τάξεις. Η δημόσια ηλεκτρονική επικοινωνία δεν είναι παρά αρσενική. Δε φαίνεται να είναι το μέσο, το ηλεκτρονικό περιβάλλον, αυτό που θα αλλάξει τις κοινωνικές σχέσεις και τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων. Είναι μάλλον αφέλεια να πιστεύει κανείς ότι μόνη της η τεχνολογία των υπολογιστών μέσω της διαδικτυακής επικοινωνίας και μάθησης θα μπορούσε να σβήσει τις διαφορές των κοινωνικών φύλων, τουλάχιστον όχι περισσότερο απ' ότι το έκαναν άλλες τεχνολογικές ανακαλύψεις, όπως π.χ. το τηλέφωνο.

Αναφορές

- Bayne, S. (2004). The embodiment of the online learner. In R. Atkinson, C. McBeath, D. Jonas-Dwyer & R. Phillips (eds.), *Beyond the comfort zone: Proceedings of the 21st ASCILITE Conference* (pp. 105-115). Perth.
- Burkitt, I. (1999). *Bodies of Thought: Embodiment, Identity and Modernity*. London: Sage.
- Cassell, J. & Jenkins, H. (1998). *From Barbie to Mortal Kombat-Gender and Computer Games*. Cambridge MA: MIT Press.
- Chen, M. (1986). Gender and computers: The beneficial effects of experience on attitudes. *Journal Educational Computing Research*, 2(3), 265-282.
- Graddol, D. & Swann, J. (1989). *Gender Voices*. London: Basil Blackwell.
- Hall, K. (1996). Cyberfeminism. In S. Herring (ed.), *Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives* (pp. 147-170). Amsterdam: John Benjamins.
- Haraway, D. (1991a). A cyborg manifesto: Science, technology and socialist feminism in the late twentieth century. In *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature* (pp. 149-181). London: Free Association Books.
- Hayles, N. K. (1999). *How we became posthuman: Virtual bodies in cybernetics, literature and informatics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Herring, S. C. (1993). Gender and democracy in computer-mediated communication. *Electronic Journal of Communication*, 3(2). Reprinted (1996) in R. Kling (ed.), *Computerization and Controversy*, 476-489. New York: Academic Press (2nd edition).

- Herring, S. & Lombard, R. (1995). Negotiating gendered faces: Requests and disagreements among computer professionals on the Internet. *Proceedings GURT presession on Computer-Mediated Discourse Analysis*. Georgetown University.
- Herring, S. C. (1996). Two variants of an electronic message schema. In S. Herring (ed.), *Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives* (pp. 81-106). Amsterdam: John Benjamins.
- Herring, S. (2000). *Gender Differences in CMC: Findings and Implications*. Retrieved 10 June 2010 from <http://www.cpsr.org/publications/newsletters/issues/2000/Winter2000/herring.html>
- Hipp, H. (1997). Women studying at a distance: What do they need to succeed?. *Open Learning*, 12(2), 41-49.
- Truong, H. A. (1993). *Gender Issues in Online Communications*. Retrieved 10 June 2010 from <http://www.cpsr.org/cpsr/gender/bawit.cfp93>
- Kirkpatrick, H. & Cuban, L. (1998). What the research says about gender differences in access, use, attitudes, and achievement with computers. *Educational Technology*, 38(4), 56-61.
- Levine, T. & Donitsa-Schmidt, S. (1995). Computer experience, gender and classroom environment in computer-supported writing classes. *Journal of Educational Computing Research*, 13(4), 337-57.
- Meadows, J. & Watts, P. (1996). Gender and New Technologies in Education. *Proceedings of the British Educational Research Association Conference*. Lancaster.
- Monroe, B. (1999). Re-membering Mama: The female body in embodied and disembodied communication. In K. Blair & P. Takayoshi (eds.), *Feminist cyberscapes: Mapping gendered academic spaces* (pp. 63-82). Stamford, Connecticut: Ablex Publishing.
- Nipper, S. (1989). Third generation distance learning and computer conferencing. In R.D. Mason & A. R. Kaye (eds.), *Mindweave: Communication, Computers and Distance Education* (pp. 63-73). Pergamon Press, Oxford.
- Stone, A. R. (1991). Will the real body please stand up?. In M. Benedikt (ed.), *Cyberspace: First steps* (pp. 81-118). Cambridge Mass: MIT Press.
- Yee, H.T.K., Wong, W. S., Ayub, A. F. M., & Mahmud, R. (2009). A Review of the literature: Determinants of online learning, among students. *European Journal of Social Sciences*, 8(2).
- Young, B. J. (2000). Gender differences in student attitudes toward computers. *Journal of Research on Computing in Education*, 33(2), 204-13.
- Βασιλού-Παπαγεωργίου, Β. (2003). Το φύλο ως ερευνητική κατηγορία ανάλυσης στο πεδίο της ΑεξΑΕ. *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Αθήνα: Προπομπός.
- Βεργίδης, Δ. & Παναγιωτακόπουλος, Χ. (2003). Διερεύνηση των λόγων διακοπής της φοίτησης στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα "Σπουδές στην Εκπαίδευση" του ΕΑΠ. Στο Α. Λιοναράκης (επιμ.), *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση* (σ. 81-90). Αθήνα: Προπομπός.
- ΚΕΘΙ, (2001). *Εκπαίδευση και Φύλο-Μελέτη βιβλιογραφικής Επισκόπησης*. Αθήνα.
- Κωτσέλη, Α. (2006). *Η διάσταση του φύλου στην προώθηση της ισότητας των εκπαιδευτικών ευκαιριών μέσω της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης: η περίπτωση δυο προπτυχιακών προγραμμάτων του ΕΑΠ*. Ανέκδοτη διπλωματική εργασία, Πάτρα: ΕΑΠ.
- Παλάζη, Χ. (2009). Φύλο και Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας: Η περίπτωση των φιλολογικών μαθημάτων. *Πρακτικά Συνεδρίου του Τομέα Παιδαγωγικής Θεω/νίκης*. Ανακτήθηκε από <http://www.neesfones.blogspot.com>
- Smith, J. & Balka, E. (1988). Chatting on a feminist network. In C. Kramarae (ed.), *Technology and Women's Voices* (pp. 82-97). New York: Routledge and Kegan Paul.